

Història dels papes

INTRODUCCIONS, 8

Diego Sola

HISTÒRIA DELS PAPES

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Collecció INTRODUCCIONS, 8

Primera edició ABRIL DEL 2022

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció editorial LAIA MARTÍ AMORÓS
Correcció CLÀUDIA JOSÉ
Correcció ELOI CREUS
Disseny de la coberta ELISENDA SEVILLA I ALTÉS
Fotografia de la coberta FRANCESC MORETA CASTEL-BRANCO

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S. A.

© 2022 DIEGO SOLA GARCIA
pel text

© 2022 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 1919-2022
ISBN 978-84-17796-59-4

RESERVATS TOTS ELS DRETS

*A Pius Tragan, Glòria Puig i Esteve Sureda,
mestres del saber i de la vida*

*I a Josep Maria Serra,
cicerone d'aquesta història*

*Ai, Constantí, de quants de mals fou mare,
no que tu et convertissis, sinó el dot
amb el qual enriques el Sant Pare!*

DANTE ALIGHIERI, *Infern*, XIX, 115-117,
traducció de Josep Maria de Sagarra

ÍNDEX

<i>Prefaci. Crisi</i>	11
I DELS ORÍGENS A L'AUGE I LA CRISI MEDIEVAL	19
Origen de la primacia papal	21
El primitiu papat medieval	31
Primera gran crisi	39
La reforma gregoriana	46
«Déu ho vol»: cap al domini de la política europea	51
Els papes d'Avinyó i la segona gran crisi	58
II DEL RENAIXEMENT ALS TEMPS DE LA IL·LUSTRACIÓ	69
La crisi moral i espiritual de l'Església	71
El papat i l'inici de la Reforma	78
La resposta de Roma	85
Els temps barrocs	97
La Il·lustració	113
Revolució i persecució	119
III EL PAPTAT EN EL MÓN CONTEMPORANI	127
L'ostatge de Napoleó	129
Pius IX: ¿de papa «bo» a papa reaccionari?	134
La doctrina de la infal·libilitat papal	137
Lleó XIII i la doctrina social. Diàleg amb la modernitat	143

Les dues guerres mundials i la recuperació de la independència papal	150
Joan XXIII i la necessitat d' <i>aggiornamento</i>	161
El papat durant i després del concili Vaticà II	168
<i>Epíleg. Sense problemes no hi ha història, no hi ha història sense crisi</i>	189
<i>Annexos</i>	197
Bisbes de Roma i pontificats	199
Taula cronològica: el papat en la història	207
<i>Bibliografia</i>	219

PREFACI

CRISI

POCS MOMENTS SÓN TAN DEFINITORIS en la història d'un home o d'una institució com el d'una crisi. Com més greu i profunda, millor pot mostrar les seves llums i foscors i, si la saviesa i la intel·ligència ho permeten, també, la seva capacitat de reinventar-se. Una crisi és un tall seccional sobre el cos que revela la nuesa de les nostres febleses i mancances, però també permet comprovar les essències i valors genuïns que portem dins.

Aquesta història de dos mil anys, una història dels papes a l'ús —o potser no tant—, no arrenca al segle I de la nostra era, sinó enmig d'una crisi que amenaçava d'enderrocar tot un edifici: el de l'Església de Roma. Amb el pas dels segles, aquesta Església havia esdevingut la confessió cristiana principal i hegemònica, però no era pas l'única, sobretot després d'uns primers temps de cristianisme dividit i enfrontat per motius que no sempre eren teològics. Aquesta Església es declarava a si mateixa com l'Església de Pere, l'apòstol a qui, segons la tradició del Nou Testament, Jesús havia triat per edificar la seva *ekklēsia* («I jo et dic que tu ets Pere, i sobre aquesta pedra edificaré la meua Església, i les forces del

realme de la mort no la podran dominar. Et donaré les claus del Regne del cel; tot allò que lliguis a la terra quedarà lligat al cel, i tot allò que deslliguis a la terra quedarà deslligat al cel», segons l'Evangelí de Mateu).

La crisi de 1517 és probablement un dels moments més reveladors de la història papal. D'uns papes que a l'abric de l'Imperi romà, primer, i de la trasbalsadora fragmentació política a Europa en la primera edat mitjana, després, havien esdevingut el ciment absolut d'un edifici definit per la figura del bisbe de Roma. Curiosament, Jeroni d'Estridó, l'autor de la traducció llatina de la Bíblia del segle iv, la Vulgata, que esdevindria la versió oficial de la Revelació cristiana per l'Església de Roma, havia emprat el mot *cementum* per referir-se a l'argamassa metafòrica amb què també es construïen sòlidament edificis com el d'aquesta *ekklēsia*. El 1517, quan l'edifici amenaçava ruïna, una ruïna esquitxada pels escàndols morals i econòmics, els caps d'aquesta Església romana van fer de la necessitat virtut, i van aixecar —físicament però també espiritualment— un nou edifici sobre els fonaments de l'herència de l'antiguitat.

Abans d'explicar el que la tradició historiogràfica sap i que convindrà repetir —que el bisbe Climent de Roma, al segle i, fou el primer a prendre consciència que, com a *episcopus* de l'urbs romana, tenia una especial autoritat i ascendència sobre les altres Esglésies cristianes de l'Imperi que li demanaven consells doctrinals, o que el seu successor Gelasi, ja al segle v i acabat d'ensorrar l'Imperi romà d'Occident, encarregarà als seus secretaris la compilació del dret canònic (la llei ordinària sobre la qual se sustentarà el dret de l'Església arreu del món europeu occidental durant l'edat mitjana i més endavant)—, abans d'explicar tot

això, dèiem, convé treure el cap pel pòrtic de la crisi de 1517, molts segles més tard, per comprendre de què estem parlant quan ens referim a la història dels papes, història de fe i de poder. O d'un tron i d'un altar. Un moment definitori. El protagonista d'aquest tall no podia ser sinó el fill d'un banquer, descendent d'una família toscana que havia sigut humil d'origen però que, a base d'esforços, havia arribat a construir el banc més ric d'Europa. Giovanni de Mèdici havia crescut sentint les històries d'un passat remot de la família que ell difícilment podia imaginar, educat a les sumptuoses vil·les i palaus mediceus de Florència i la seva rodal·lia. Els Mèdici havien esdevingut senyors de Florència per mèrit, no per sang, fet que preconitzava l'arribada d'una nova era. El principi de la fi, molt llarga i lenta, del vell ordre feudal. Tots aquests valors burgesos, d'històries d'hommes fets a si mateixos —patró de vida que ni ell ni els seus germans, tampoc el seu pare, Llorenç el Magnífic, van haver de viure—, capaços de fer de les adversitats palanques de canvi, donaran al seu regnat de vuit anys al capdavant de l'Església un tarannà molt especial. Perquè, si hi ha un fet que coroni la història familiar dels Mèdici com una història familiar d'èxit aquest és, sens dubte, l'elecció de Giovanni, fill segon de Lorenzo, com a papa de Roma. Un home nascut el 1513, any de l'elecció pontifícia, com a Lleó X, el nom que triarà en ser escollit pels altres cardenals del Sacre Col·legi que, des de feia uns segles, elegia per vot secret i majoria qualificada el summe pontífex d'aquella antiga *ekklēsia* originària del Pròxim Orient però amb epicentre a Roma.

Es diu que, en ser elegit papa, Lleó va escriure una carta al seu germà Giuliano ben animat, explicant-li que Déu els havia «lliurat el papat». «Gaudim-ne, ara», va rematar. Tot

i que segurament Lleó, per formació i escrúpols religiosos, potser no va escriure mai tal blasfèmia (la frase ha sigut posada en llavis i plomes d'altres papes del Renaixement, abans i després de Lleó X), l'atribució, per tradició, al primer papa Mèdici demostra un fort sentit de la patrimonialització de la institució papal per part d'aquests pontífexs que van actuar com a prínceps del seu temps, a més de com a bisbes de Roma. La fe i el poder seran un binomi més fort que mai, però això no serà una novetat: sense els precedents medievals d'un papat a la recerca de l'anomenat *dominium Mundi*, cap successor de sant Pere posterior no hauria reivindicat la seva autoritat a nivell internacional. El que és, però, prou palès és que Lleó, per l'origen del seu llinatge i els seus valors, prendrà unes decisions controvertides que marcaran el futur de l'Església catòlica, l'Església de Roma, i en definiran part de la seva imatge i llegat. Tornem, aquí, a la crisi de 1517: Lleó X està decidit a donar un impuls definitiu al seu més gran projecte personal: dotar la ciutat de Roma, la ciutat santa que, segons la tradició, acull les restes de sant Pere, del temple més gran i esplendorós del món. Un autèntic paradís arquitectònic a la Terra. No era una idea nova ni pròpia del papa Mèdici. Els seus predecessors del segle anterior havien encarregat a diversos mestres i arquitectes projectes per remodelar o substituir la basílica de Sant Pere construïda en temps de l'emperador Constantí el Gran, al segle IV, quan el cristianisme va ser oficialitzat a l'Imperi romà. Era, també, el segle de Jeroni i la Vulgata. En ple Renaixement, el temple ja no era del gust de l'època i se'l considerava petit i poc adequat per ser l'església major de tota la cristiandat. El predecessor immediat de Lleó, Juli II, un altre papa renaixentista del qual haurem de parlar més endavant, va donar el tret

de sortida al projecte amb la col·locació de la primera pedra de la nova església, l'any 1506. Al llarg d'una dècada, però, es posaren de manifest les dificultats tècniques i econòmiques per tirar endavant un projecte molt més que ambiciós. Les riqueses de les arque papals no eren suficients per fer-se càrrec del projecte més faraònic de la història dels bisbes de Roma. Fins que Lleó X va pitjar el botó que tot ho podia fer possible: potser els papes no tenien prou diners per fer realitat el seu somni de bastir l'església més gran del món, però sí que tenien a la seva disposició l'únic poder que tot ho podia fer possible: la fe del poble.

De la decisió del pontífex, de la qual parlarem en el capítol corresponent, i que tothom recorda com el trist i escandalós moment en què el papa rebia diners a canvi de vendre el perdó de Déu als fidels, se'n va derivar el més gran cisma a l'Occident cristià, amb l'inici de la Reforma protestant de Martí Luter. Després d'aquest fet, Europa no tornaria a ser mai la mateixa. El besavi de Lleó X, Cosme de Mèdici, havia donat a la catedral i a la ciutat de Florència la cúpula més bella i més gran del moment (l'espectacular cúpula de Brunelleschi). Lleó, encarnant els somnis més impossibles de la seva família com a vicari de Crist —així s'intitularen els pontífexs medievals— en aquest món terrenal, havia volgut donar a l'orbe cristià la casa de Déu més alta i espaiosa que s'havia vist mai. La nova Sant Pere del Vaticà. El preu a pagar va ser molt més gran que el pressupost il·limitat que reclama una octava meravella del món. El programa faraònic del nou papat modern contribuïa a fer més profundes les divisions d'una Església en crisi. I nasqué així un nou cisma —i ja n'hi havia hagut uns quants en els quinze segles anteriors. Però les conseqüències de tot

plegat no van fer reversible el curs de la història del papat, que tendia a l'afermament de la seva autoritat, i que sortiria d'aquesta enèsima crisi, dècades més tard, amb un poder reforçat en el qual alguns han volgut veure l'oportunitat d'una teologia posada al dia i, d'altres, l'hàbil aliança de Roma amb les tècniques polítiques pròpies de l'absolutisme. El segle XVI reendreçà, tanmateix, el missatge de l'Església romana. Aquest missatge, en cap cas nou, però sí repetit amb eines més fortes i contundents, serà col·locat en la cúpula de la basílica, encarregada al polifacètic Miquel Àngel —artista que esdevindrà clau en la fixació de la imatge dels papes de Roma al segle XVI. A la cúpula de Sant Pere, que sembla estar en suspensió, lleugera, sobre l'altar major ubicat al damunt del lloc tradicional de sepultura de Simó Pere, els papes ordenaran gravar per sempre la següent inscripció, perquè cap dels seus successors, ni el poble fidel, n'oblidin el significat: «Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Et portae inferi non praevallebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni caelorum.» És el conegut passatge de l'Evangeli de Mateu sobre el qual se sustenta part de l'origen de l'Església catòlica; de nou, en versió de Jeroni. Unes dècades més tard, un altre gran mestre que va cisellar la imatge papal ja durant el Barroc, Gian Lorenzo Bernini, erigirà l'actual tron papal, la càtedra de Sant Pere, just darrere de l'altar, dialogant amb aquest, amb la tomba de l'apòstol i amb el verset evangèlic. Corona així el lloc sant on se sintetitza i es projecta el significat i la història de la institució papal.

